

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

9/s (3) 2023

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/9 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодида Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Шарипов Шоҳруз Фахриддин ўғли</i> ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА ХУСУСИЙЛАШТИРИШ СИЁСАТИ ТАРИХИ	9-14
<i>Хо'jamuratov Umarjon Rustamovich</i> O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	15-22
<i>Raxmanov Zafar Odilovich, Aloxunov Alisher Axmadjonovich</i> FARG'ONA VODIYSI YODGORLIKLARIDA ANIQLANGAN TAMG'ALI SOPOL IDISHLAR.....	23-26
<i>Mirhakimova Feruza Xoldorjon qizi</i> МАНМУДХО'JA ВЕНБУДИЙ УY МУЗЕYI ТАРИХИ	27-31
<i>Жабборова Ойдина Ихтиёржон қизи</i> XX АСРНИНГ 20-30 ЙИЛЛАРИДА МАҲАЛЛИЙ ТАРАҚҚИЙПАРВАРЛАР ТОМОНИДАН ИҚТИДОРЛИ ЁШЛАРНИ ГЕРМАНИЯГА ЎҚИШГА ЮБОРИЛИШНИНГ ТАШКИЛ ҚИЛИНИШИ.....	32-35

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Эшов Мансур Пулатович, Насырходжаева Дилафруз Сабитхановна</i> ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ КОНЦЕПЦИЯСИ ВА УНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ	36-43
<i>Шадманов Эркин Шеркулович</i> МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ ДЕТЕРМИНАНТ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ	44-52
<i>Асатуллаев Хуршид Сунатуллаевич</i> ДАВЛАТ ФИСКАЛ (БЮДЖЕТ-СОЛИҚ) СИЁСАТИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ ВА БАНДЛИККА ТАЪСИРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	53-60
<i>Кулибоев Азамат Шоназарович</i> ДАВЛАТ ТИББИЁТ ТАШКИЛОТЛАРИНИ БЮДЖЕТДАН МОЛИЯЛАШТИРИШ ЖАРАЁНИ ТАҲЛИЛИНИНГ НАЗАРИЙ-УСЛУБИЙ ЖИҲАТЛАРИ.....	61-68
<i>Razzaqova Durdon Adashboy qizi</i> IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA BUXGALTERIYA DASTURINING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI.....	69-76
<i>Muminova Elnorahon Abdugarimovna, Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li</i> YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIGA MANBALARINING O'RNI	77-86
<i>Эргашев Отамурод Тоштемурович</i> КИЧИК БИЗНЕСНИ МОЛИЯ-КРЕДИТ МЕХАНИЗМЛАРИ ОРҚАЛИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ЙЎНАЛИШЛАРИ.....	87-93
<i>Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna, Qobulov Ozodbek O'ktamboy og'li</i> MINTAQALARDA GLOBAL OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGI VA QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANTIRISHDA TADQIQOTNING O'RNI	94-97
<i>Isaqova Zebo Murodovna</i> DAVLAT BOSHQARUVI TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA LOYIHA BOSHQARUVI STANDARTLARI INTEGRATSIYASI.....	98-104
<i>Улашов Алибой Рашид ўғли</i> ҚОЗОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИҚТИСОДИЁТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МИНТАҚАВИЙ ТАФОВУТЛАРНИНГ ЎРНИ	105-113

<i>Матюсупов Бунёд</i> АҚЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ТУРИЗМ ДЕСТИНАЦИЯЛАРИ ВА ШАҲАРЛАРДА САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ	1114-123
<i>Мухитдинова Камола Алишеровна</i> ИҚТИСОДИЁТДА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИ ВА УНИ БЕЛГИЛОВЧИ ОМИЛЛАР	124-131
<i>Ҳакимов Ҳакимжон</i> ДАВЛАТ ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАРИ БЎЙИЧА ДАРОМАДЛИЛИК ЭГРИ ЧИЗИҒИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ	132-141
<i>Achilova Ramziya A'zamovna</i> ISHCHI KUCHI VA UNING BANDLIGI	142-149
<i>Nasriddinova Dildora Shukrullayevna</i> OLIY TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA MARKETING TADQIQOTLARINI TAKOMILLASHTIRISH VA MODELLARINI YARATISH	150-157
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Хайридинов Аббосхон Анварович</i> YOSHLAR ORASIDA MAFKURAVIY TAHDIDLARNI OLDINI OLIHDA HUQUQ TARTIBOT ORGANLARINING VAZIFALARI	158-162
<i>Jurayev Alisher Tulqinboyevich</i> TA'LIMGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING IJTIMOY AHAMIYATI	163-170
<i>Бекбаев Рауф Рустамович</i> ТРАДИЦИОНАЛИЗМ В ФИЛОСОФИИ КОНФУЦИАНСТВА.....	171-176
<i>Qayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUNNING SOSIOLOGIK QARASHLARINI O'RGANISHNING METODOLOGIK JIHATLARI.....	177-183
<i>Shokirov Mubin Rustamovich</i> MILLIY O'ZLIKNI ANGLASHDA TARIXIY TAFAKKUR MADANIYATINING O'RNI VA AHAMIYATI.....	184-188
<i>Нуруллаева Зулхумор Сидаматовна</i> МАҚОМ САНЪАТИ БАДИИЙ-ЭСТЕТИК ХУСУСИЯТЛАРИНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ	189-193
<i>Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна</i> “ҲУШ ДАР ДАМ” МОҲИЯТИ: МЕТАФИЗИК ТАҲЛИЛ	194-199
<i>O'razov Bobir Baxtiyorovich</i> IJTIMOIY DAVLATNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI: VUJUDGA KELISH SHARTLARI, BELGILARI VA FUNKSIYALARI	200-204
10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
<i>Xolmatova Malika Ibadullayevna</i> AD'JEKTIVLI IDIOMALAR: QO'LLANILISHI, KELIB CHIQISHI VA MADANIY AHAMIYATI TAHLILI.....	205-209

<i>Olga Filippova</i> CLUSTER IMPLEMENTATION OF FUNCTIONS OF REDUNDANCY MEANS.....	210-222
<i>Эргашева Асаль Эркиновна</i> СПЕЦИФИКА РИТМИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЗЫ МАРИНЫ ЦВЕТАЕВОЙ	223-226
<i>Xaitova Gulhayo Tovasharovna</i> TILSHUNOSLIKDA “YAQIN – UZOQ” OPPOZITSIYASINING CHOG‘ISHTIRMA TADQIQI MASALASI (ingliz va o‘zbek tillari misolida)	227-231
<i>Rustamova Dilrabo</i> ATAMALAR LUG‘ATIDA LUG‘AT MAQOLASINING TUZILISHI.....	232-241
<i>Кдырбаева Бахытгуль Кеунимжаевна</i> ПАРНЫЕ СЛОВА В КАРАКАЛПАКСКОМ ЯЗЫКЕ: ОБЗОР ОСНОВНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	242-248
<i>Fayziyeva Aziza Anvarovna, Sadirova Sitara Sobirovna</i> TARJIMA MUAMMOLARINI YECHISH STRATEGIYALARI	249-253
<i>Alaudinova Dilnoza Rustam qizi</i> FRAZEOLOGIK (TURG‘UN) BIRIKMALAR VA ULARNI TARJIMA QILISH USULLARI	254-260
<i>Erdonova Muxlisa Hoshim qizi</i> ORNITONIM KOMPONENTLI MAQOLLARNING LINGVISTIK TADQIQI.....	261-265
12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР	
<i>Zaripov Mirzali Miraliyevich</i> KORRUPTSIYA MUAMMOLARINING SABABLARI VA YECHIMLARI	266-270
13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
<i>Yuldashev Mengali Ziyaduloyevich</i> BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARIDA MUSTAQIL ISHLASH KOMPITENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH.....	271-276
<i>Yarkinay Nurumbekova Anarmatovna</i> INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA MURABBIYLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK ZARURAT.....	277-284
<i>Sadullayev Dilmurod Baxtiyor o‘g‘li</i> INNOVATSIYA BOSHQARUV ASOSIDA BOSHQARUV XODRLARINI TAYYORLASH SIFATINI OSHIRISH OMILLARI	285-290
<i>Xudayqulova Zarifa Ummatqulovna</i> BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI AKSIOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA MA’NAVIY-MA’RIFIY FAOLIYATGA TAYYORLASH IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH	291-301
<i>Бекчанова Солиха Давлатназаровна</i> ТИББИЁТ ОЛИЙ ТАЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИДА ДИВЕРГЕНТ ТАФАККУРНИ РИВИЖОЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ИМКОНИАТЛАРИ	302-307
<i>Xasanova Gulsanam Xusanovna</i> MAGISTRATURA TALABALARING TASHKILIIY-BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MODELII	308-314
<i>Allanazarov Qo‘ldosh Olimovich</i> TALABALARINING TANLAGAN KASBIY FAOLIYATI VA IJODIY QOBILIIYATLARINI INTERFAOL METODLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH	315-319

<i>Umarov Nurbek Irkinovich</i> KVEST TEXNOLOGIYASINI TA'LIM JARAYONIDA QO'LLASH ASOSLARI	320-324
<i>Буранова Мадина Уктамовна</i> ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРАДИЦИОННОГО И НЕТРАДИЦИОННОГО ВИДОВ ЧТЕНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ	325-330
<i>Зияева Хушнудабону Илхомжон кизи</i> ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА	331-339
<i>Toshpulatova Dilraboixon Sobirjonovna</i> BIOLOGIYA FANINI O'QITISH JARAYONIDA O'QUVCHILARNING KREATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH	340-346
<i>Madaminova Nargiza Zuxridinovna</i> YOSHLAR MA'NAVIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA IJTIMOIY FANLARNING AHAMIYATI	347-351
<i>Shomurzayeva Nasiba Xoshimovna</i> PIYODA YURISH SAYOHATLARNI TALABALAR O'RTASIDA OMMALASHTIRISH	352-356
<i>Xoliyorov Murod Shavkatovich</i> O'QUVCHI YOSHLARDA IJTIMOYIY MOTIVLARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI.....	357-362
<i>Хамроқулова Дилнавоз</i> БОЛАЛАРДА ТАБИАТГА ДОИР ТАСАВВУР ВА ТУШУНЧАЛАРНИ ШАКЛЛАНИШИ....	363-366
<i>Tursunova Shaxzoda Baxromovna</i> TEXNOLOGIYA TA'LIMI O'QITUVCHILARINING IJODKORLIK QOBILIYATI VA BOSHQARUV MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLAR.....	367-373
<i>Usmonov Abdurashid Norbo'tayevich</i> O'QUVCHILARDA DEVIANT XULQ SHAKLLARINING NAMOYON BO'LISHI VA TAHLILI	374-380
<i>Ўтанов Ўткир</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ЎҚИТУВЧИ МАЪНАВИЙ ҚИЁФАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ	381-387
<i>Kuchkarov Bahodir Tashmurodovich</i> BO'LAJAK HARBIY OFITSERLARDA UMUMMADANIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI	388-392

Ҳақимов Ҳақимжон

Тошкент давлат иқтисодиёт университети тадқиқотчиси

ДАВЛАТ ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАРИ БЎЙИЧА ДАРОМАДЛИЛИК ЭГРИ ЧИЗИҒИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Аннотация. Мақолада Ўзбекистонда бюджет-солиқ ва пул-кредит сиёсатини мувофиқлаштиришда давлат қимматли қоғозларининг даромадлилик эгри чизиғининг шаклланиш ҳолати батафсил кўриб чиқилади. Биринчидан, муаммони тўлиқ таҳлил қилиш амалга оширилади, бу ерда даромадлилик эгри чизиғини аниқлайдиган ва унга таъсир қилувчи асосий омиллар ўрганилади.

Таянч сўз ва иборалар: даромадлилик эгри чизиғи, давлат қимматли қоғозлари, иқтисодий сиёсатни мувофиқлаштириш, молиявий барқарорлик, барқарор иқтисодий ўсиш, ривожланаётган иқтисодиётлар.

Khakimov Khakimjon

Researcher of Tashkent State University of Economy

CHARACTERISTICS OF THE FORMATION OF THE YIELD CURVE ON GOVERNMENT SECURITIES

Abstract. The article examines in detail the state of formation of the yield curve of government securities in the coordination of fiscal and monetary policy in Uzbekistan. First, a thorough analysis of the problem is carried out, where the main factors that determine the yield curve and affect it are studied.

Key words: yield curve, government securities, economic policy coordination, financial stability, sustainable economic growth, emerging economies.

Ҳақимов Ҳақимжан

научный сотрудник Ташкентского государственного
экономического университета

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КРИВОЙ ДОХОДНОСТИ ПО ГОСУДАРСТВЕННЫМ ЦЕННЫМ БУМАГАМ

Аннотация. Статья подробно изучает состояние формирования кривой доходности государственных ценных бумаг при координации фискальной и монетарной политики в Узбекистане. Сначала проводится тщательный анализ проблемы, где изучаются основные факторы, определяющие кривую доходности и влияющие на ней.

Ключевые слова: кривая доходности, государственные ценные бумаги, координация экономической политики, финансовая стабильность, устойчивый экономический рост, развивающиеся экономики.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V3SI9Y2023N18>

Кириш. Вақт ўтиши билан давлат қимматли қоғозларининг даромадлилик эгри чизиғи замонавий иқтисодиётда муҳим роль ўйнаши тобора аниқлашди. У иқтисодиётнинг ҳолатини акс эттиради, инвестицион кутилмалар харитаси бўлиб, кўплаб молиявий ва инвестиция қарорлари учун асос бўлади.

Ўзбекистон кўплаб ривожланаётган иқтисодиётлар сингари, иқтисодий ўсиш ва макроиқтисодий барқарорликни қўллаб-қувватлаш учун муҳим фискал ва монетар сиёсат стратегияларини амалга оширолмақда. Шу нуқтаи назардан, бу икки жиҳатни мувофиқлаштиришда давлат қимматли қоғозларининг даромадлилик эгри чизиғининг шаклланиши катта таъсир кўрсатади.

Адабиётлар шарҳи. Давлат қарзларини бошқариш, шу жумладан далат ички қарзаларини тартибга солиш фискал ва монетар сиёсатни мувофиқлаштириш соҳаларидан бири ҳисобланади. Бунда давлат қимматли қоғозлари ва улар бўйича даромадлилик эгри чизиғи Ҳукумат ва Марказий банк учун бозор механизми бўлиб хизмат қилади.

Иқтисодчилар Radeef Chundakkadan ва Subash Sasidharan (2019) ларнинг “Liquidity pull-back and predictability of government security yield volatility” номли мақоласида ҳукумат облигациялари даромадлигининг ўзгарувчанлиги ва ликвидлик ўртасидаги муносабатлар кунлик маълумотлар ёрдамида тадқиқ этилади. Муаллифлар Ҳиндистон Миллий банкининг сўнгги ликвидлик операцияси бўлган Term Repo Operationдан шаклланган, янги ликвидлик ўлчови бўлган Repo Spreadни тақдим этадилар. Натижа шуни кўрсатадики, ликвидлик ўзгарувчиси қимматли қоғозлар даромадлиги ўзгарувчанлигини аниқ тушунтириш кучига эга. Бундан ташқари, улар Repo Spreadнинг ҳукумат қимматли қоғозлари даромадлиги ўзгарувчанлигига муҳим прогноз қилиш кучига эга эканлигини аниқлайдилар [1].

Олим Tadashi Endo (2022)нинг “Endogenous market development for government securities in lower-income economies” номли мақоласида кўплаб кам даромадли иқтисодиётлар ҳукумат қимматли қоғозлар бозорларини (GSM) ривожлантиришда қийинчиликларга дуч келаётганлигини таъкидлайди. Ушбу тадқиқотда Ҳиндистоннинг ҳукумат қимматли қоғозлар бозори ривожланишининг дастлабки босқичида эндоген ўзгарувчилар савдо ҳажмининг ўсишини 40% тушунтирганлиги ва коммунал хизматлар бозорнинг дастлабки босқичида савдо ҳажмини оширишда муҳим рол ўйнаганлиги қайд этилган [2].

Тадқиқот методологияси. Мақолада фискал ва монетар сиёсатни мувофиқлаштиришда давлат қимматли қоғозлари бўйича даромадлилик эгри чизиғининг шаклланиш ҳолатини изоҳловчи асосий сабаблар статистик таҳлил ва иқтисодий моделлаштириш методлари асосида тадқиқ этилган. Тадқиқотда адабиётларни таҳлил қилиш ва ахборот синтези усулларида ҳамда математик ва иқтисодий моделлардан (масалан, Nelson-Siegel-Svensson моделидан) фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Қарз қимматли қоғозлари бўйича даромадлилик эгри чизиғи – облигацияларнинг даромад келтириш даражаси (фоизи) бўйича тузилади. Ушбу эгри чизиқнинг нафақат мамлакат иқтисодиётини баҳолашда, балки потенциал инқирозларни аниқлашда ҳам қўлланилади. Яъни, қарз қимматли қоғозлари бўйича тескари кўринишдаги даромадлилик эгри чизиғининг шаклланиши мамлакатда рецессия шакллангани, ёки яқин вақтлар ичида бундай инқироз бўлиши мумкинлигини кўрсатувчи муҳим индикаторлардан бири ҳисобланади.

1971 йил 15 августда АҚШ Президенти Richard Nikson АҚШ доллари энди олтин стандартига асосланмаслигини эълон қилди ва шу билан Бреттон-Вудс тизимини тугатади ва сузиб юривчи курслар даври бошлайди. Нью-Йоркдаги фонд бозори билан

шуғулланувчи Solomon Brothers облигациялар бўйича тадқиқотлар бошлиғи Martin Liebovits томонидан рағбатлантирилган ҳолда, брокерлар янги усуллар билан облигацияларнинг даромадлиги ҳақида ўйлай бошладилар. Ҳар бир етукликни (ўн йиллик облигация, беш йиллик ва бошқалар) алоҳида бозор сифатида ўйлашнинг ўрнига, улар барча ҳосиллари бўйича эгри чизиқ чизишни бошладилар [3]. Ҳозирги замонга яқинроқ бўлган вақт қисқа муддат деб номланди - боғланиш соҳалари, табиийки, узоқ муддат бўлди.

Академиклар бу борада амалиётчиларга етиб олишга ҳаракат қилишди. Чехия математиги Oldrich Vasicek 1977 йилда ёзган илмий ишда барча нархлар эгри чизиқ бўйлаб қисқа муддатли ва шунга мос равишда қисқа муддатли фоиз ставкалари билан боғлиқ деб таъкидлаган эди [4]. Vasicek ишининг математик модели Ornstein-Uhlenbeck жараёни томонидан берилган, аммо шу вақтдан бошлаб модел қисқа курснинг салбий томонга ўзгариши ва ҳар хил шаклдаги даромадлилик эгри чизиқларини яратишда мослашувчан эмаслиги сабабли рад этилди.

Vasicek моделини кўплаб турли хил моделлар, шу жумладан Hull-White моделлари алмаштирилди (бу Ornstein-Uhlenbeck жараёнидаги вақтга қараб параметрларни ўзгартиришга имкон беради), ўзгартирилган Bessel жараёни бўлган Cox-Ingersoll-Ross ва Heath-Jarrow-Morton асослари шулар жумласидандир. Бундан ташқари, ушбу моделларнинг ҳар бирида кўпгина ўзгартиришлар мавжуд.

Яна бир замонавий ёндашув LIBOR бозор моделидир. Модел 1997 йилда Brace, Gatarek ва Musiela томонидан тақдим этилган ва кейинчалик бошқалар томонидан ишлаб чиқилган. 1996 йилда Olivye Doria (ўша вақтдаги Deutsche Банкнинг swarлар раҳбари) бошчилигидаги брокерлар гуруҳи Европанинг барча асосий валюталарида айирбошлаш даромадларининг эгри чизиғини кенгайтиришга ҳисса қўшдилар. Унгача бозор нархларни 15 йиллик муддатга беради. Жамоа Европада даромадлилик эгри чизиқларининг муддатини 50 йилгача узайтирди (лира, француз франки, Deutsche маркаси, Дания крони ва бошқа кўплаб валюталар, шу жумладан ЭКЮ). Ушбу янгилик узоқ муддатли купонсиз облигацияларни чиқариш ва узоқ муддатли ипотекаларни яратишда муҳим ҳисса қўшди.

Даромад эгри чизиғининг одатий кўриниши келгусидаги t вақтларда аниқланган P функцияси нуқтаи-назаридан аниқланиб, $P(t)$ келажакда t йилининг пул бирлигини олиш қийматини англатади. Агар P барча келгусидаги t учун аниқланса, ушбу давр учун қарз олиш учун даромадни (яъни йиллик фоиз ставкаси) формулалар ёрдамида осонгина шакллантиришимиз мумкин [5].

$$Y(t) = P(t)^{-\frac{1}{t}} - 1 \quad (1)$$

Даромадлилик эгри чизиғини аниқлашда катта қийинчилик $P(t)$ функцияни аниқлашдир. P дисконт коэффициенти функцияси ёки купонсиз облигация деб номланади.

Даромад эгри чизиғи ҳам облигация бозорида, ҳам пул бозорида мавжуд бўлган нархлардан келиб чиқади. Облигация бозорида ҳосил бўлган даромад эгри чизиқлар фақат маълум бир турдаги облигациялар (масалан, Буюк Британия ҳукумати томонидан чиқарилган облигациялар) асосида фойдаланилса, пул бозорида қурилган даромад эгри чизиқлари “LIBOR” нинг ҳозирги “LIBOR” ставкаларидан “нақд” нархлардан

фойдаланади. У уч хил муддат учун – қисқа давр 3 ой, ўрта давр 3 ойдан 15 ойгача, узоқ муддат 1 йилдан 60 йилгача тузилиши мумкин.

Иккала ҳолатда ҳам, мавжуд бозор маълумотлари пул оқимларининг A матричасини, ҳар бир сатрда маълум бир молиявий воситани ва ҳар бир устунни ўз вақтида кўрсатадиган маълумотни тақдим этади. Матрицанинг (i, j) -инчи элементи j -куни i – облигация учун тўлайдиган миқдорини англатади. F бугунги нархларини кўрсатувчи вектор бўлсин (шунда, i -инчи облигация $F(i)$ қийматига эга), қоидага кўра $F = AP$ (бу матрицани кўпайтириш) бўлиши керак. Аслида, молия бозорларидаги хатолик бу тенгламани аниқ ҳал қиладиган P ни топиш мумкин эмаслигини англатади ва бизнинг мақсадимиз P векторини шундай топиш [6]

$$AP = F + \varepsilon \quad (2)$$

бунда ε иложи борича кичикроқ вектор бўлиши керак (масалан, векторнинг ўлчамини унинг нормасини олиш билан ўлчаш мумкин).

Агар биз ушбу тенгламани еча олсак ҳам, биз эгри чизиқни шакллантираётган бир ёки бир нечта асл воситадан пул оқими бўлган учун $P(t)$ ни аниқлаймиз. Бошқа t учун қийматлар одатда баъзи турдаги интерполяция схемасидан фойдаланиб аниқланади.

Амалиётчилар ва тадқиқотчилар $A^*P = F$ тенгламасини ечишнинг кўплаб усулларини таклиф қилишди. Бу энг табиий усул - энг кичик квадратлар усули - қониқарсиз натижалар олиб келади. A матричасида нолларнинг кўплиги P функциясининг “нотекис” эканлигини англатади.

James ва Webber фоиз ставкаларини моделлаштириш бўйича кенг қамровли китобида P ни топиш муаммосини ҳал қилиш учун қуйидаги усуллар таклиф қилинганлигини таъкидлашади [3]:

лагранж кўпайтувчиларидан фойдаланиб ҳисоблаш;

параметрланган эгри чизиқлардан фойдаланиш (масалан, сплайнлар, Nelson-Siegel моделлари оиласи, Svensson тенгламалари оиласи, экспоненциал кўпайтувчилар оиласи ёки Cairns чекланган-экспоненциал эгри чизиқлар оиласи;

ядро (kernel) лар ёрдамида локал регрессия;

чизиқли программалаштириш.

Пул бозорида амалиётчилар эгри чизиқнинг турли соҳалари учун ечим топиш учун ҳар хил усуллардан фойдаланишлари мумкин.

Даромадлилик эгри чизиғини ҳисоблашнинг энг кенг тарқалган усулларидан бири – Nelson-Siegel модели ҳисобланади. Унга кўра форвард ставкасининг формуласи қуйидагича топилади [7]:

$$R_{NS}^{forward} = \beta_0 + \left(\beta_1 + \beta_2 \frac{t}{\tau} \right) e^{-\frac{t}{\tau}} \quad (3)$$

бунда

$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \tau$ лар ҳисобланиши керак бўлган параметрлар.

Узлуксиз ҳисобланадиган ставка қуйидагича тенг бўлади [7]:

$$r_{NS} = \beta_0 + (\beta_1 + \beta_2) \frac{1 - e^{-\frac{t}{\tau}}}{\frac{t}{\tau}} - \beta_2 e^{-\frac{t}{\tau}} \quad (4)$$

Қисқа муддат (3 йилгача) бўлган муддатда даромадлилик эгри чизиғини тўғри ҳисоблаш учун ўзгартирилган Nelson-Siegel моделидан фойдаланилади [6]:

$$r_{NS}^* = r_{NS} + g_1 e^{-t^2/2} + g_2 e^{-(t-1)^2/2} + g_3 e^{-(t-2)^2/2} \quad (5)$$

Ушбу формула юқоридагилардан кам фарқ қилса-да, у аниқроқ даромадлилик эгри чизиғини қуриш имконини беради.

Nelson-Siegel моделидан ташқари Svensson модели ҳам даромадлилик эгри чизиғини ҳисоблашда қўлланилади. У юқоридагидан фарқли равишда 6 та параметрга эга [6].

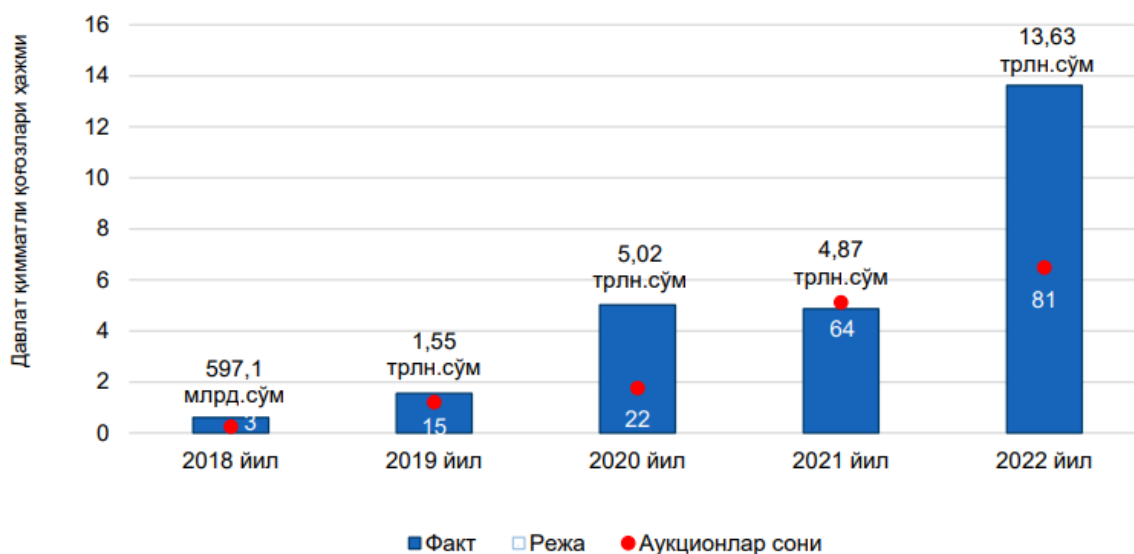
$$R_{SV}^{forward} = \beta_0 + \left(\beta_1 + \beta_2 \frac{t}{\tau_1} \right) e^{-\frac{t}{\tau_1}} + \beta_3 \frac{t}{\tau_2} e^{-\frac{t}{\tau_2}} \quad (6)$$

Svensson модели Nelson-Siegel моделига янги ўзгарувчиларни қўшади.

Бундан ташқари қўлланиладиган усуллардан бири сплайн модели ҳисобланади. Ушбу модел орқали ҳам давлат облигацияларининг даромадлилик эгри чизиғини ҳисоблашда ишлатилиши мумкин.

Ўзбекистонда ҳам давлат қимматли қоғозлари, жумладан давлат облигацияларининг даромадлилик даражасини баҳолаш, унинг даромадлилик даражасини баҳолашда даромадлилик эгри чизиғи муҳим аҳамият касб этади.

Ҳукумат ва Марказий банк нафақат ички бозорда, балки халқаро фонд бозорларида ҳам облигацияларни чиқаришни давом эттирмоқда. Ушбу облигацияларга ҳам ички, ҳам ташқи бозорда юқори талаб мавжуд эканлиги, уларнинг даромадлилик даражасига таъсир қилмоқда.

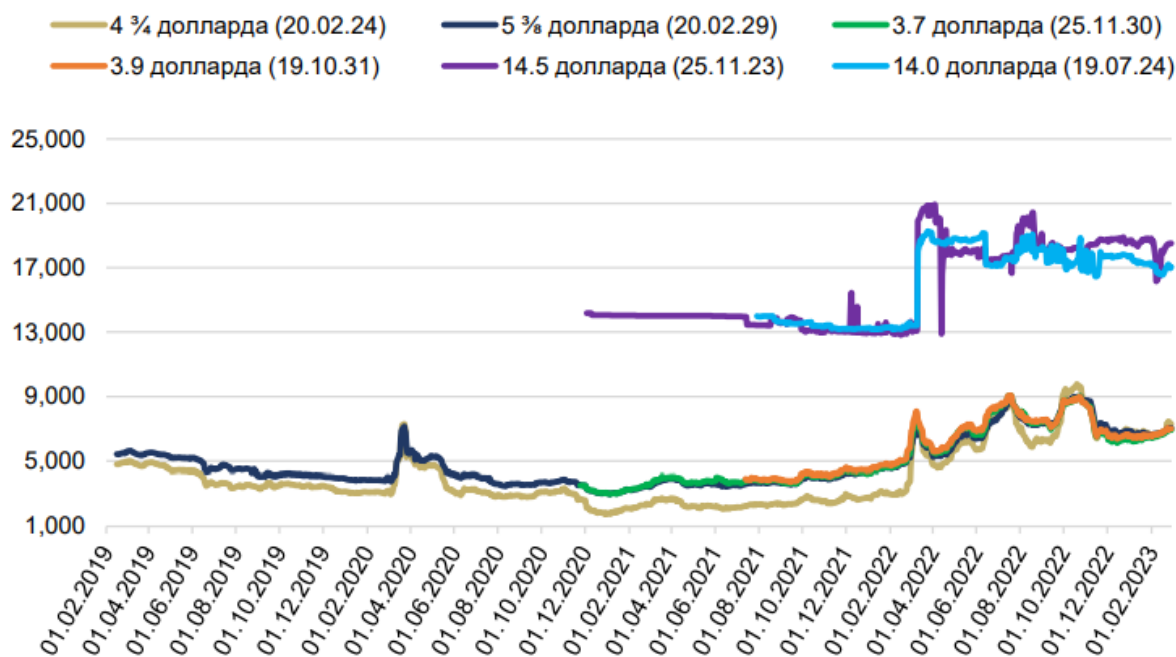
1-расм. 2018-2022 йиллар давомида жойлаштирилган давлат қимматли қоғозлари

Манба: Иқтисодиёт ва молия вазирлиги маълумотлари асосида тайёрланди.

2019 йилда давлат қимматли қоғозларини жойлаштиришда илк мартаба мамлакатда евробондларни Лондон фонд биржасида жойлаштирилди. Бу облигацияларнинг нафақат, миллий валютада, балки хорижий валютада ҳам қўйилишини аниқлатмоқда. Ушбу облигациялар кўп жиҳатдан, мамлакатнинг халқаро имижини таъминлаш, корпоратив сектор учун “бенчмарк” вазифасини бажариш учун қўйилди.

Умумий ҳисобда, 5 йиллик облигациялар 500 миллион долларга, 10 йиллик облигациялар яна шунча миқдорга қўйилди. Облигацияларга нисбатан талабнинг катта

эканлиги уларнинг даромадлилик даражаси дастлабки кўрсаткичдан пасайишига сабаб бўлди.

2-расм. Халқаро облигацияларнинг даромадлилик эгри чизиғи

Манба: Иқтисодиёт ва молия вазирлиги маълумотлари асосида тайёрланди.

Ўзбекистон Республикаси давлат евро облигациялари 2019 йил феврал ойида Лондон фонд биржасига жойлаштирилди. Бунда 5 йиллик облигацияларда даромадлилик даражаси 4,75 фоизни, 10 йиллик облигацияларда эса 5,375 фоизни ташкил этди.

Умумий олиб айтганда, Ўзбекистон пул-кредит сиёсатида очиқ бозор операцияларининг амалга оширилиши натижасида, давлат қимматли қоғозларининг бирламчи ва иккиламчи савдолари ўтказила бошланди. Шу орқали, Марказий банк монетар секторни тартибга солишда янада самаралироқ ишлаш имкоиятига эга бўлмоқда.

Ўзбекистоннинг давлат қимматли қоғозлари учун даромадлилик эгри чизиғини шакллантириш орқали мамлакат пул-кредит сиёсатида баҳо берамиз. Бунда кенг тарқалган усуллардан бири – Nelson-Siegel-Svensson моделдан фойдаланамиз. Унинг формуласи юқорида келтирилган эди:

$$r_{NS} = \beta_0 + \beta_1 \frac{1-e^{-\frac{t}{\tau_1}}}{\frac{t}{\tau_1}} + \beta_2 \left(\frac{1-e^{-\frac{t}{\tau_1}}}{\frac{t}{\tau_1}} - e^{-\frac{t}{\tau_1}} \right) + \beta_3 \left(\frac{1-e^{-\frac{t}{\tau_2}}}{\frac{t}{\tau_2}} - e^{-\frac{t}{\tau_2}} \right) \quad (7)$$

Ушбу модел ёрдамида Ўзбекистонда давлат қимматли қоғозлари даромадлилиги эгри чизиғини шакллантирамыз.

Моделни тузишда энг кичик квадратлар усули орқали параметраларнинг қиймати ҳисобланади.

1-жадвал

Nelson-Siegel-Svensson модели орқали ҳисоблаш

Ойлар	Даромадлилик	Ҳисобланган даромадлилик	Квадрат хатолик
-------	--------------	--------------------------	-----------------

1		2.16%	
2		2.03%	
3		1.85%	
4		1.70%	
5		1.58%	
6	10.86%	1.49%	0.008763
7		1.43%	
8		1.37%	
9	14.18%	1.33%	0.016504
10		1.30%	
11		1.27%	
12	12.98%	1.25%	0.013759
18		1.17%	
24	14.87%	1.12%	0.018893
36		1.08%	
			0.057919

Бунда, ҳисобланган даромадлилик қуйидаги таҳминий қийматлар орқали ҳисобланган:

Beta	Beta	Beta	Beta	lambda	lambda
0	1	2	3	1	2
0.01	0.01	0.01	0.01	1	1

Бизнинг мақсад функциямиз 1-жадвал сўнггида аниқланган квадрат хатоликлар йиғиндиси ҳисобланади. Яъни, ушбу кўрсаткични минималлаштириш асосий мақсадимиз. Тегишли ҳисоб-китоблар ёрдамида кўрсаткични минималлаштиришга уриниб кўраемиз.

Ҳисоб-китоблар натижасида қуйидаги кўринишдаги кўрсаткичларга эга бўлдик:

2-жадвал

Моделнинг топилган параметрлари

Номи	Якуний қиймат
Beta0	0.161483926
Beta1	-0.225819399
Beta2	-0.106414263
Beta3	-0.123858002
lambda1	0.704610199
lambda2	0.455063523

Яъни, Ўзбекистон учун давлат қимматли қоғозлари даромадлилиги эгри чизиғи формуласи қуйидагича кўриниш олди:

$$r_{NS} = 0.161 - 0.226 \frac{1 - e^{-\frac{t}{0.7}}}{\frac{t}{0.7}} - 0.106 \left(\frac{1 - e^{-\frac{t}{0.7}}}{\frac{t}{0.7}} - e^{-\frac{t}{0.7}} \right) - 0.123 \left(\frac{1 - e^{-\frac{t}{0.45}}}{\frac{t}{0.45}} - e^{-\frac{t}{0.45}} \right) \quad (2.8)$$

бунда

t – қимматли қоғознинг тўланиш муддати;

e – constant (≈ 2.71)

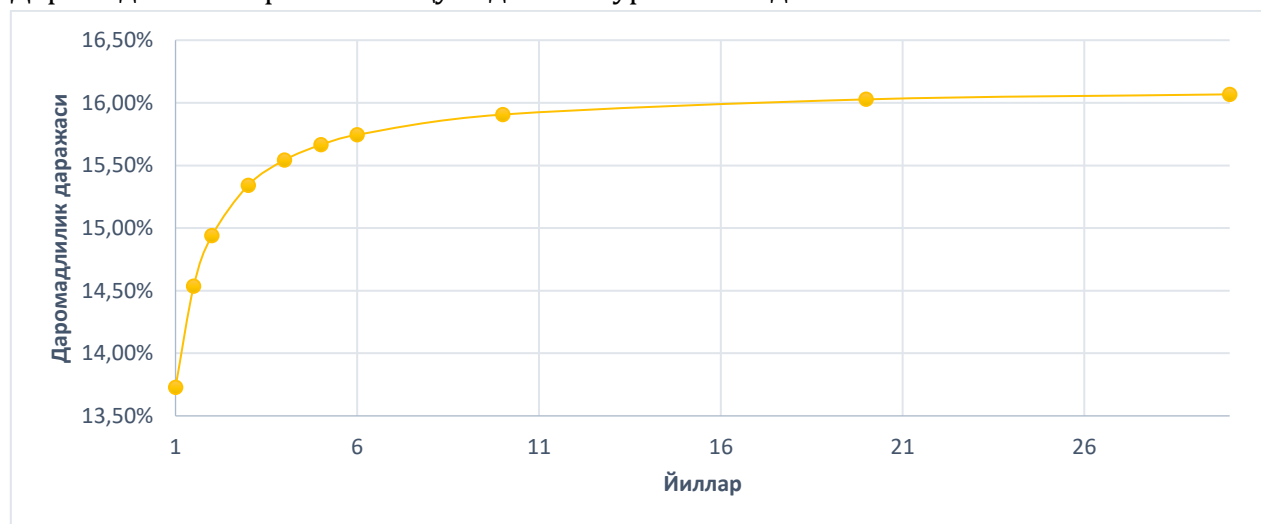
3-жадвал

Ҳисобланган даромадлилик даражаси

Йиллар	0	1	2	8	4	6				
Ҳисобланган даромадлилик	1.31 %	2.00 %	2.52 %	2.92 %	3.24 %	3.51 %	3.73 %	4.53 %	4.94 %	5.34 %

Турли муддатлар учун қимматли қоғозларнинг ҳисобланган даромадлилик даражаси шундай кўриниш олди (3-жадвал). Унга кўра, даромадлилик вақт ошиши билан ошиб боради.

Даромадлилик эгри чизиғи қуйидагича кўриниш олди:

3-расм. Узоқ муддатда Ўзбекистонда даромадлилик эгри чизиғи¹

Ўзбекистонда давлат қимматли қоғозларининг Nelson-Siegel-Svensson модели бўйича ҳисобланган даромадлилик эгри чизиғига эътибор қаратсак, ушбу чизиқнинг нормал кўринишга эга эканлигини кўришимиз мумкин. Бу эса, ўз навбатида мамлакатнинг ҳозирги кунда пул-кредит сиёсатида юритаётган очиқ бозор сиёсати самарали эканлигини ва бозор қатнашчиларининг регулятор юритаётган сиёсатга ишончи бор эканлигини кўрсатади. Узоқ муддатда Ўзбекистонда давлат қимматли қоғозлари учун даромадлилик даражаси 16% миқдорида қайд этилганини таъкидлаш керак.

Умуман, жаҳон амалиётида даромадлилик эгри чизиғининг узоқ муддатга (60 йилгача) тузилиши оддий ҳол ҳисобланади. Биз ҳам Ўзбекистон иқтисодиёти учун эгри чизиқни чизишда Nelson-Siegel-Svensson методидан фойдаландик.

Хулоса ва таклифлар. Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, давлат қимматли қоғозлари даромадлилиги эгри чизиғи давлат облигациялари муддати ва даромадлилик даражаси ўртасидаги боғланишни кўрсатади. Давлат облигациялари

¹ Муаллиф ҳисоб-китоблари асосида

одатда, мамлакат ичида энг риски кам қимматли қоғоз ҳисобланганлиги туфайли даромадлилик эгри чизиғига қараб бутун мамлакат иқтисодиётининг ҳолатига баҳо бериш мумкин.

Одатда даромадлилик эгри чизиғи уч хил кўринишдан бирига эга бўлади: нормал, тескари ёки тўғри чизиқ. Нормал эгри чизиқ муддат узайиши билан даромадлилик ошиб боришини англатади. У иқтисодиётнинг ҳолати нормал эканлигини кўрсатади.

Тескари (инверсияланган) рецессия вақтида ёки ундан олдин бўлади. Тескари даромадлилик эгри чизиғида бозор иштирокчилари узоқ муддатда даромадлиликнинг тушиб кетишига ишонишади. Одатда, ушбу ҳолат иқтисодий инқирозларни баҳолашнинг яхши усули ҳисобланади.

Тўғри чизиқ ҳолати ўтиш даври иқтисодиёти учун хос бўлиб, бу ҳолат кам учрайди ва тез фурсатда нормал ёки тескари чизиқ билан алмашади.

Қимматли қоғозлар даромадлигини баҳолашнинг бир қанча усуллари мавжуд бўлиб, улар орасида Nelson-Siegel, Svensson методлари, Лагранж кўпайтувчилари, сплайнлар, чизиқли программалаштириш мисол бўла олади.

Жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари юқоридаги усуллардан бирини танлаган ҳолда мамлакатда қимматли қоғозлар даромадлиги эгри чизиғини шакллантирадилар.

Миллий капитал бозори тўла ривожланишга улгурмаган экан, давлат ўз эҳтиёжлари учун зарур бўлган қийматни доим ҳам маҳаллий капитал бозоридан йиғиши мураккаб масаладир. Молия вазирлиги маълумотларига кўра, бугунги кунда, маҳаллий капитал бозоридан, унинг салоҳиятидан келиб чиқиб 500 млн. АҚШ долларигача бўлган қарз маблағларини йиғиш мумкин. Ўз вақтида, Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг қарзга бўлган эҳтиёжи йилига 4-5 млрд. долларни ташкил этади.

Классик макроиқтисодий назариялар шуни кўрсатадики, давлат томонидан ички капитал бозоридан қарз маблағларини йиғиб олиши хусусий инвестицияларнинг секинлашувига олиб келиши мумкин. Буни асосан икки йўл билан изоҳлаш мумкин:

давлат ички бозордан қанчалик кўп миллий валютада қарз жалб қилса, фоиз ставкалари шунчалик ошади, чунки давлат томонидан маблағламинг йиғиб олиниши пул таклифининг (M2 агрегати) камайишига олиб келади. Юқори фоиз ставкалари хусусий бизнес инвестицияларига салбий таъсир кўрсатмай қолмайди;

давлат аксарият тижорат банкларидан қарз маблағлар йиғиб олади. Тижорат банклари маблағлари эса (айниқса инқироз даврларида) хусусий секторни кредитлашнинг асосий манбаси ҳисобланади.

Тижорат банклари нафақат бизнес секторини, балки аҳолини ҳам кредитлайди, уларнинг истеъмолига таъсир кўрсатади. Давлат томонидан қарз маблағларини йиғиб олиш натижасида банк тизимидаги ликвидликнинг камайиши ва фоиз ставкаларининг ошиши аҳоли истеъмол даражасига аксар ҳолларда салбий таъсир кўрсатади.

Хусусий сектор инвестициялари ва аҳоли истеъмоли эса ЯИМнинг энг катта компоненти ҳисобланади.

Умуман олганда, ҳозирда Ўзбекистон қонунчилиги бўйича эмиссия ёки тўғридан-тўғри кредит бериш усули орқали бюджет тақчиллигини молиялаштириш билан боғлиқ чеклов мавжудлиги мазкур усул бўйича хавфларнинг мавжуд эмаслигини англатади.

Бироқ ички ва ташқи қарз билан боғлиқ масалалар жуда долзарб ҳисобланиб, кейинги тадқиқотларимиз учун асос бўлади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Radeef Chundakkadan and Subash Sasidharan,. 2019. Liquidity pull-back and predictability of government security yield volatility. *Economic Modelling*, Volume 77, Pages 124-132, ISSN 0264-9993.
2. Tadashi Endo,. 2022. Endogenous market development for government securities in lower-income economies. *Emerging Markets Review*, Volume 50, 100844, ISSN 1566-0141, <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2021.100844>.
3. James, Jessica, and Nick Webber. (2000). *Interest rate modelling (Vol. 20)*. Chichester, UK: John Wiley & Sons.
4. Hagan, Patrick S., and Graeme West. (2006). Interpolation methods for curve construction. *Applied Mathematical Finance*, 13(2), 89-129.
5. Andersen, Leif, and Vladimir V. Piterbarg. (2010). *Interest Rate Modeling Volume III: Products and Risk Management*.
6. N. Anderson, F. Breedon, M. Deacon, A. Derry and M. Murphy. (1996). *Estimating and interpreting the yield curve (Vol. 6)*. John Wiley & Sons Incorporated.
7. Гамбаров Г.М., Шевчук И.В., Балабушкин А.Н., Никитин А.В. Кривая бескупонной доходности на рынке ГКО-ОФЗ // Рынок ценных бумаг. 2005. № 3. С. 68–77.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/9 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).